

Ina Bilonić
Split

SANJA VULIĆ: *JEZIK JE SVJEDOK*
Izabrani mjesni govori i pisana riječ u središnjoj Hrvatskoj

Katedra Čakavskog sabora Modruše, Modruš, 2024.

Knjiga *Jezik je svjedok. Izabrani mjesni govori i pisana riječ u središnjoj Hrvatskoj* plod je autoričina terenskoga dijalektološkog istraživanja govora autohtonoga stanovništva u središnjoj Hrvatskoj. Autorica, dr. sc. Sanja Vulić, red. prof., u svojemu je višedesetljetnom radu usporedno istraživala i pisane tekstove različitog tipa nastale na ogulinsko-modruškom području. Knjigu je, stoga, podijelila na dva dijela: *Mjesni govori* i *Pisana riječ*.

Prvi dio, *Mjesni govori*, temeljen je na terenskim istraživanjima koja je autorica provodila od 1993. do 2024. godine. Prvi je od analiziranih govora modruški govor. U početnome tekstu *Modruški govor na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće* autorica ističe da je današnje selo Modruš u srednjemu vijeku bilo jedan od najvećih i najnapučenijih hrvatskih gradova zbog čega se u literaturi ponekad spominju »varoš Modruš i grad Modruš ili Tržan«. Autorica donosi novu, lokacijski jasno razgraničenu podjelu temeljno čakavskih govora ogulinsko-modruškoga kraja. Govor je analiziran na svim jezičnim razinama. Iznoseći fonološke značajke modruškoga govora, bilježi kako su svakim novim iseljavanjem starosjedilačkoga stanovništva te svakim doseljavanjem novoga stanovništva čakavske značajke preostalih starosjedilaca toga kraja sve više potiskivane. Među specifičnostima modruškoga vokalizma autorica ističe količinske priloge *kùliko* i *tùliko*, uobičajene u starinačkim, tj. čakavskim govorima toga kraja i u polutisućljetnoj dijaspori u govorima potomaka Hrvata iz središnje Hrvatske. Navodi i primjere čuvanja fonema *l* na kraju sloga ili riječi (*sél-ce*, *òstal*), izostajanja tipično čakavskoga fonema *t'*, zamjene fonema *dž* fonemom *ž* (*žep* < *džep*), izostanak artikulacije fonema *h* te niz drugih fonoloških osobitosti među kojima su i različite glasovne promjene. Od morfoloških obilježja izdvaja

kratke množinske oblike jednosložnih imenica muškoga roda, padežne nastavke, oblike upitno-odnosnih zamjenica i posvojnih zamjenica, priloge te glagolske oblike. Donosi i izbor iz tvorbe riječi, sintakse i leksika, u kojem se susreću stare hrvatske riječi, ali i velik broj turcizama. Zaključuje da se štokavski utjecaj na modruški govor počinje manifestirati u 17. stoljeću.

Drugo je poglavlje posvećeno govoru Turkovića Ogulinskih. Budući da je to naselje danas u sastavu Grada Ogulina, govor Turkovića Ogulinskih može se razmatrati i u kontekstu ogulinskih govora. Taj, kao i svi ostali govori hrvatskoga stanovništva ogulinsko-modruškoga kraja, temeljno pripada čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu. Poglavlja o govoru Turkovića također su podijeljena prema fonološkim, morfološkim, sintaktičkim, leksičkim i semantičkim značajkama. Vidljivo je da se u govoru Turkovića Ogulinskih susreću sva tri hrvatska narječja. Kad je riječ o štokavskome utjecaju, autorica razlikuje stariji i noviji sloj. Prepoznatljive čakavske fonološke značajke očituju se u jakoj vokalnosti. Stari kajkavski utjecaj prepoznaje se u realizaciji protetskoga *v* ispred samoglasnika *u* (npr. *vujac*). Saznajemo da se na morfološkoj razini u znatnoj mjeri čuvaju čakavske osobitosti, a na leksičkoj se razini prepoznaje znatan štokavski utjecaj u novijemu leksičkom sloju, pri čemu je kajkavski utjecaj na leksik toga govora minimalan.

Sljedeći je analizirani govor onaj oštarski. Oštarije jedno su od rijetkih mjesta ogulinsko-modruškoga kraja u kojemu autohtono stanovništvo još uvijek rabi upitno-odnosnu zamjenicu *ča*. Tim se govorom početkom 20. stoljeća bavio jezikoslovac Rudolf Strohal. Autorica pokazuje da je pripadnost oštarskoga govora čakavskom narječju i danas neosporna, kao što je bila neosporna i u Strohalovo doba. Strohal je zabilježio mnoge primjere štokavskoga utjecaja kao što su izostanak artikulacije glasa *h* te pojava novoštokavske duge množine u nominativu množine jednosložnih imenica muškoga roda, a autorica iznosi novije utjecaje koji su uglavnom štokavski, ali ima i kajkavskih. Jedna od novijih promjena štokavskoga utjecaja koja nije zabilježena u Strohalu, postupno je izjednačavanje glasova *č* i *ć*.

Početkom 18. stoljeća mnogi su se Hrvati iselili s područja Ogulina i širega ogulinskog kraja te se naselili pedesetak kilometara sjeverno od Pečuha, odnosno u mađarskim selima Mágocs (Magoč), Nagyhajmás (Hajmaš) i Bikal (Bikal). Autorica je 2004. godine, tijekom terenskoga istraživanja, razgovarala s posljednjim hajmaškim Hrvatom, koji je tada bio u 81. godini života te je na temelju njegova govora uspjela usporediti hajmaški govor s današnjim govorima ogulinskoga kraja. Analizom hajmaškoga govora bavi se u trećemu poglavlju. U analizi gotovo svakog, pa tako i hajmaškoga govora, autorica se dotiče pojedinih imena, svetkovina, blagdana i spomendana. Navodi da su neka imena u hajmaškome govoru, na leksičkoj i morfološkoj razini, istovjetna onima u kompoljskome govoru i u većini gradišćanskohrvatskih govora. Toj skupini pripadaju hajmaška imena *Čista srēda*

(Čista srijeda, Pepelnica), *Vāzam* (Uskrs), *Velika Māša* (Velika Gospa), *Māla Māša* (Mala Gospa) itd. Štokavština je i na taj govor utjecala u dvjema etapama. Prvi se utjecaj dogodio još prije preseljenja u Mađarsku, a drugi nakon napuštanja zavičaja u središnjoj Hrvatskoj. Taj noviji utjecaj vjerojatno nije samo inonarječni već i inojezični.

Peto je poglavlje posvećeno dijalektološkoj analizi triju govora oko Slunja, koja pokazuje nezanemarive razlike među njima, posebice razlike cerovačkoga govora u odnosu na lađevački i furjanski. Razlike su vidljive na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini. Na fonološkoj razini u furjanskome govoru prevladavaju brojne novoštokavske značajke poput akcentuacije, sažimanja *ae > e* te izostanka artikulacije glasa *h*. Na morfološkoj razini ističu se novoštokavski padežni oblici u furjanskome govoru (npr. genitiv množine *sinóvā*). Većina tih štokavskih značajka susreće se u lađevačkome i cerovačkome govoru. Međutim, cerovački govor zadržava čakavske značajke kojih nema u lađevačkome i furjanskome govoru.

Analiza govora Veljuna Primorskoga, u šestom poglavlju, temelji se na autoričinu terenskom istraživanju, provedenom 2011. godine. Veljun Primorski zaselak je Krivoga Puta u zaleđu grada Senja, u kojemu je za vrijeme istraživanja trajno bilo naseljeno samo šestero ljudi. Istraživanje pokazuje da je to govor novoštokavskoga ikavskog dijalekta u koji su preuzeti pojedini leksemi od obližnjih čakavaca ikavsko-ekavskoga dijalekta (npr. neodređena zamjenica *nīš* i glagol *dēlat*).

Sedmo poglavlje prvoga dijela knjige posvećeno je marijanskim pučkim blagdanskim imenima u središnjoj Hrvatskoj. Autorica ističe da svaka analiza pučkih blagdanskih imena daje svojevrstnu sliku pučkih pobožnosti, ali i drugih običaja i vjerovanja. Na području ogulinsko-modruškoga kraja većina je marijanskih pučkih blagdanskih imena izravno povezana s poviješću crkve Gospe od Čudesu u Oštarijama. Iz analize pučkih imena marijanskih svetkovina i blagdana vidljivo je da u središnjoj Hrvatskoj prevladavaju imena koja se rabe od davnina i koja svojim izrazom svjedoče o starini svoje uporabe. Iznoseći pojedine marionime kao što su *Svētica*, *Svētca*, *Mājka Bōžja* i *Gōsvoja*, autorica potvrđuje poznatu činjenicu o neprekidnom štovanju Gospe u hrvatskome narodu.

Prvi dio knjige završava analizom pučkih imena svetkovina, blagdana i spomendana u Gornjem i Donjem Kosinju. Iako su oba govora dijalektološki svrstana u novoštokavski ikavski dijalekt, autorica analizom imena svetkovina, blagdana i spomendana pokazuje bitne razlike između tih dvaju govora. Usporedba imena svetkovina, blagdana i spomendana u dvama razmatranim govorima pokazuje veći utjecaj čakavštine na govor Donjega Kosinja u odnosu na govor Gornjega Kosinja (*Jūrjevo*, *Vīdovo*, *Spāsovo*).

Drugi, opsegom manji dio knjige, sadrži analizu pisanih tekstova nastalih na ogulinsko-modruškome području u prošlosti i sadašnjosti jer se, kako autorica isti-

će, samo takvim trosmjernim usporednim istraživanjem (povijesni tekstovi, današnji mjesni govori, govori u dijaspori) može dobiti relevantna jezična slika.

U prvome se poglavlju autorica bavi jezikom *Modruškoga urbara* analizirajući fonološke, morfološke, sintaktičke, leksičke i semantičke značajke. Uspoređujući gramatička obilježja i opći leksik iz prijepisa s mjesnim govorima današnjega autohtonoga stanovništva ogulinsko-modruškoga kraja te s jezičnim obilježjima u dijaspori, autorica zaključuje da se uočavaju brojne sukladnosti, što pokazuje da je jezik Urbara znatno više temeljen na idiomima onoga vremena nego što se često pretpostavlja. Ipak, uočavaju se i poneke različitosti (*bližičtvo* – ‘susjedstvo’, *nedilja* – ‘tjedan’).

Sljedeće poglavlje posvećeno je zbirci naslovljenoj *Hrvatske narodne pjesme i građa iz Oštarija*, koju je od 1899. do 1901. sastavljao učitelj Mijat Pribanić, rodnom iz toga mjesta. Zbirka je podijeljena u tri zasebne skupine. Prvu skupinu sačinjavaju tekstovi koje je sastavio Pribanić, drugu skupinu zapisi kratkih pučkih proza, a treća skupina sadrži zapise različitih narodnih pjesama. Na temelju dijalektološke analize zaključuje se da se prvi dio rukopisa, a uglavnom i drugi dio Zbirke temelje na čakavskome idiomu Oštarija, pri čemu zapisane pjesme predstavljaju raznoliku narječnu i dijalektalnu mješavinu. Objavljena građa može poslužiti za daljnja istraživanja, a prvi se dio Pribanićeva rukopisa može smatrati važnom karikom za uspostavljanje potpunije slike o oštarskome govoru s kraja 19. i početkom 20. stoljeća.

Knjiga završava autoričinom analizom jezika pjesnika Josipa Šibarića. U tom se poglavlju analizira jezik zbirke *Pjesme tovnjske*. Šibarićev je pjesnički jezik temeljen na njegovu rodnom čakavskom tovnjskom govoru, koji pripada ikavsko-ekavskomu dijalektu čakavskoga narječja te je s aspekta književnosti i jezika zanimljivo da je to prvo djelo koje je temeljeno na mjesnome tovnjskom idiomu. Detaljno analizirajući jezik s osvrtom na motive Šibarićevih pjesama, autorica pokazuje da je dijalektno pjesništvo važan dio očuvanja jezične riznice kao svjedoka određenoga povijesnog i kulturnog konteksta.

Osim spomenutih poglavlja, knjiga još sadrži autoričinu *Uvodnu riječ*, *Sažetak*, popis izabrane literature i priručnika, autoričinu *Napomenu* te na kraju *Kazalo imena osoba* i *Kazalo geografskih imena*.

Spominjanje čakavskoga narječja obično se povezuje uz Istru, obalu i otoke, a čakavština je u središnjoj Hrvatskoj često zaboravljena. Mnogi su kontinentalni čakavci pod većim ili manjim štokavskim utjecajem, stoga je od iznimne važnosti autoričin trud da se čakavski idiomi očuvaju pisanom riječi. Budući da je autorica u svojim istraživanjima često navodila godine starosti (su)govornika i ispitanika, vidljivo je da u mnogim mjestima uglavnom žive ljudi starije dobi te da u spomenutim mjestima detaljna dijalektološka istraživanja govora stanovništva, barem onog autohtonoga, najvjerojatnije više neće biti moguća. Potrebno je spomenuti i onoma-

stičku vrijednost istraživanja jer autorica donosi analizu pučkih blagdanskih imena u središnjoj Hrvatskoj. Knjiga zasigurno predstavlja važan doprinos znanstvenim nastojanjima da se temeljitije, istodobno na dijakronijskoj i sinkronijskoj razini, upozna dijalektna slika središnje Hrvatske.